

CULTURA TEI ȘI SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Cristian Schuster

I. Primul care a înmănușiat într-un articol de sinteză toate descoperirile Tei din sud-estul Transilvaniei - cunoscute în acea vreme - a fost Alfred Prox¹. Tot el a fost acela, care încadra vestigiile Tei repertorizate în țara Bârsei în faza a III-a - La stejar - din evoluția culturii; apreciere întărită ulterior de alți specialiști². Deoarece urme materiale ale culturii Tei, care să aparțină altor faze nu au fost (încă?) descoperite, este evident că regiunea amintită a fost un spațiu unde purtătorii culturii Tei s-au manifestat numai într-o anumită perioadă. Teritoriul de bază al răspândirii culturii Tei include în principal Muntenia, maxima concentrare a așezărilor identificându-se în zona Bucureștiului, adică perimetrul cursurilor mijlocii și inferioare ale râurilor Dâmbovița, Colentina, Argeș, Sabar, Neajlov și afluenții lor³. În ultimii ani, la sud de Dunăre au fost identificate și cercetate o serie de puncte de interes pentru cultura Tei⁴, care se alătură astfel descoperirilor mai vechi⁵. Cele mai multe dintre acestea aparțin fazei a 3-a⁶, fapt ce a făcut pe A.D. Alexandrescu să vorbească de o variantă Tei III sud dunăreană⁷. Relativ la acest aspect S. Morintz afirmă: "ipoteza existenței unei culturi Tei III la sud de Dunăre, deși rămâne încă o problemă deschisă, are încă de pe acum un temei documentar"⁸.

V. Leahu⁹ subliniază că: "purtătorii culturii au ocupat, durabil de o parte și de alta ale unuia dintre sectoarele Dunării de Jos, un spațiu delimitat - la nord, de dealurile Subcarpaților Meridionali; în sud, de lanțul munților Stara Planina; la est de cursurile superioare ale Ialomiței și a afluenților săi, apoi de Mostiștea și, în sudul Dunării de bazinurile Lomurilor; în vest, de valea râului Vedea și, în continuare, în sectorul nord balcanic, de bazinurile Iskăr-ului și al râului Skât". Mai departe, în opinia domniei-sale: "acesta a fost spațiul locuit statomic, aria propriu-zisă a culturii. Alte două zone: sud-estul Transilvaniei (Țara Bârsei) și estul provinciei istorice Macedonia - nordul Peninsulei Balcanice, au constituit locuri fortuite și efemere ale triburilor Tei, determinate de împrejurări istorice specifice".

Cu un alt prilej¹⁰, am arătat că, cu toate că urme materiale Tei I și Tei II au fost descoperite la sud de Dunăre (Devetaki, Kakăkioi, Tabaska), acestea sunt mai degrabă dovezi ale unor relații de schimb dintre comunitățile (Tei) ce la nord de fluviu cu cele autohtone sud-dunărene (care nu făceau parte dintre triburile Tei) sau minore deplasări de populație spre sud peste Dunăre. Credem că, în actualul stadiu de cunoaștere nu putem vorbi înainte de faza a III-a de pătrunderi masive ale purtătorilor culturii Tei în ținuturile dintre fluviu și Haemus. Se constată astfel că, atât în Țara Bârsei cât și la sud de Dunăre prezența comunităților Tei se manifestă cu putere abia în faza La stejar.

II. Importantă în deslușirea cauzelor care au determinat roirea unei părți a populației Tei III spre nord și sud, este și analiza proceselor ce au avut loc în aria centrală de răspândire.

1. Dacă în primele două faze purtătorii culturii Tei populau și zonele apropiate Mostiștei (ex. Măineasca, Sultana, Surlari etc.), ulterior, în faza La stejar, ei părăsesc această regiune¹¹. Imaginea respectivă poate fi falsă, datorând și se investigațiilor lacunare. Dar dacă avem în vedere că valea Mostiștei a fost supusă unor intense cercetări arheologice

(periegheze și săpături), lipsa urmelor Tei III pare să fie reală.

2. În schimb, în aceeași perioadă, în Muntenia centrală, în apropierea Dunării și în regiunile colinare, crește spectaculos numărul așezărilor Tei III¹². Chiar dacă nici una dintre acestea nu a fost cercetată exhaustiv, și deci, informațiile despre numărul caselor și implicit al membrilor unui sătuc rămânându-ne necunoscut, trebuie să admitem că în faza Tei III a existat un spor demografic remarcabil în aria centrală de răspândire a culturii. Spor datorat ori creșterii natalității ori, mai degrabă, afluxului de populație venită din regiunea Mostiștei. Ipoteza că grupurile Tei III din aria centrală au fost cuprinse subit de frenezia întemeierii satelor nu ni se pare logică.

Nici hinterland-ul economic nu putea să-și epuizeze atât de repede potențialul, chiar dacă creșterea numărului comunităților a avut unele repercusiuni, încât să impună abandonarea după o perioadă mai scurtă - acesta în raport cu ceea ce se petrecea în fazele anterioare ale culturii - a așezărilor.

3. În primele două faze ale culturii Tei, pentru ridicarea de așezări au fost preferate formele de relief joase sau de înălțime medie - luncile râurilor, pe terasele joase ori înalte, boturi de dealuri, platouri¹³. Odată cu pătrunderea unor comunități Tei în Țara Bârsei, sunt folosite ca loc de ridicare a unor așezări și formele de relief înalte. Tot acum "purtătorii culturii Tei au mai dezvoltat și așezări cu un caracter improvizat, efemer, de tipul celor instalate în peșteri sau reduse la un simplu adăpost colectiv"¹⁴. Desigur, locuirea Tei din peștera Gura Cheii-Râjnov nu poate fi socotită o așezare propriu-zisă, ci un loc unde s-au adăpostit pentru o scurtă perioadă un număr redus de indivizi (o familie?)¹⁵.

La sud de Dunăre, în mod cert tot grupuri restrânse au folosit și peștera Devetaki, situată pe râul Osam, în Bulgaria¹⁶.

Referindu-se la descoperirile Tei I și Tei II de aici, S. Morintz le consideră "asemănătoare"¹⁷ celor de la nord de Dunăre. V. Leahu este de părere că respectivele piese ceramice intră, alături de altele de la nord de fluviu, în categoria celor care permit împărțirea fazei Tei I în două etape¹⁸. Considerăm că, totuși, avem de-a face mai degrabă cu influențe Tei, decât cu importuri sau grupuri Tei ce au pătruns până aici. Evident, aceeași ipoteză poate fi valabilă și în cazul materialelor Tei III¹⁹, pe care același S. Morintz le apreciază a fi tipice pentru această fază²⁰.

Chiar dacă descoperirile de la Devetaki indică mai multe semne de întrebare, totuși ni se pare interesant și semnificativ că exact în faza a III-a a culturii Tei, peșterile sunt folosite ca loc de refugiu atât la nord cât și la sud de Dunăre, în teritorii care nu fac parte din aria centrală de răspândire. Nu putem afirma cu certitudine că grupurile Tei au ajuns până la Devetaki. Dar ținând seama de puternica penetrare la sud de fluviu a comunităților acestei culturi, trebuie să luăm în considerare și acest aspect.

4. Analizând ceramica culturii Tei, V. Leahu notează: "Exceptând realități din ultimile două faze, din punct de vedere tehnic categoriile ceramice abia dacă înregistrează evoluția... Trebuie apoi avut în vedere faciesul prea deplin constituit al fazei Tei IV, deosebirea prea frapantă a acesteia față de faza anterioară. Ipoteza existenței unui aspect tranzitoriu, de la locurile și manifestările Tei III, la cele de tip IV, se impune"²¹.

5. Faptul că în sânul comunităților Tei se întâmplă ceva neobișnuit este atestat, credem noi, și de "ascunderea" unor tezaure, care sunt piesele cele mai importante de acest gen din aria culturii. Ne referim la cel descoperit în județul Argeș, atribuit fazei a III-a²², și cel de la Perșinari, care, după V. Leahu, este posibil să fi aparținut unei comunități Tei II²³. Totuși, nu trebuie neglijat faptul că el ar fi putut fi tot atât de bine un bun al unor purtători ai fazei a III-a.

6. În acest context, al bunurilor materiale, trebuie consemnate, exact în acest răstimp

al fazei Tei III contactele (schimburile) dintre comunitățile Tei și cele Monteoru - vezi descoperirile Monteoru IIa de la Cățelu Nou și Căldăraru și cele Tei III de la Monteoru²⁴, Wietenberg - descoperiri Wietenberg la Băneasa²⁵, Gârla Mare și Verbicioara²⁶. Aceste dovezi certifică faptul că, în perioada respectivă s-au înfiripat relații mai strânse între comunitățile Tei și cele ale culturilor învecinate, lucru ce nu a putut fi sesizat în fazele Tei I și II.

7. Datele privind ritul funerar practicat de comunitățile Tei sunt, ca și în cazul altor culturi din epoca bronzului, destul de lacunare. Dovezi clare pot fi socotite numai mormintele Tei III de la Chirnovi²⁷ și cele Tei IV de la Puieni²⁸. Acestora li se adaugă recentele descoperiri de la Căscioarele-D'aia parte, pe care D. Șerbănescu le atribuie tot fazei a III-a²⁹.

Anterior acestei faze, pot fi amintite importurile Tei din mormintele de la Smeieni (jud. Buzău)³⁰ și Baldovinești (jud. Brăila)³¹, puncte de interes arheologic situate înafara ariei culturii Tei. În schimb, cele două necropole Tei III au fost găsite în aria centrală.

Posibil ca cele două descoperiri funerare menționate, să fie legate tot de ceea ce s-a petrecut în mediul Tei în răstimpul fazei a III-a. Așadar, nu este exclus să putem vorbi nu numai de schimbări în planul culturii materiale, ci și în cel al vieții spirituale.

III. Ceea ce se petrecea în mediul Tei, a fost strâns legat de un fenomen mai larg, care cuprinsese întreg spațiul Europei de Sud-Est. Analizând fenomenul respectiv, V. Leahu subliniază că în sec. XV î.Chr. zona carpato-danubiană era ocupată de populații sedentarizate, care vor avea de suportat șocul "grupurilor de păstori nomazi, care cutreieră sectorul nord-estic al acestei întinse regiuni - din răsăritul Moldovei și al Munteniei peste Dobrogea, până pe litoralul bulgar al Mării Negre - (care, nn.) sunt reținute de bariera pe care o așază în calea lor îndeosebi populațiile Monteoru și Tei"³².

Acum, în faza Monteoru IIa, teritoriul aflat în stăpânirea comunităților acestei culturi se restrânge³³, alături de așezările din Moldova se fortifică³⁴ și cele din Muntenia, iar în morminte apar cu o frecvență sporită obiecte din spațiul nord-pontic³⁵. Tot acum, este posibil să putem vorbi și de o pătrundere Monteoru în sud-estul Transilvaniei³⁶, cu toate că o parte din specialiști admit mai degrabă existența unor "relații de caracter pașnic, ca daruri intertribale sau matrimoniale"³⁷.

Nelinștea care cuprinsese comunitățile Monteoru la sfârșitul fazei aIII-a a fost generată de penetrarea în regiunea nord-estică a Munteniei a purtătorilor grupului cultural Petrișoru-Racovițeni³⁸. În mișcarea lor acestia sunt însoțiți sau urmați de comunitățile Coslogeni³⁹, care determină migrarea grupului Tei din zona Mostiștei spre vest.

Interesant, după contactul culturilor Monteoru și Tei cu noii veniți, pe lângă fenomenele amintite, se constată și o creștere a activității în domeniul metalurgiei.

În concluzie, credem că este evident că apariția unor grupuri Tei III (posibil și Monteoru) în Țara Bârsei, sunt legate de afluirea spre vest și sud-vest a comunităților Petrișoru-Racovițeni și Coslogeni. Viața așezărilor Tei din aria centrală a fost tulburată, dar șocul suportat nu a dus la dispariția acestei culturi, ea urmând să evolueze mai departe, beneficiind de astă dată și de aportul vecinilor estici.

NOTE

1 A. Prox, *Mitteilungen des Burzenlander Sächsischen Museums*, IV, 1940, p. 86-101; pentru mențiuni anterioare vezi J. Teutsch, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 30, 1900, p. 189, fig. 37-38.

2 Vezi printre alții: D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenb.*, București, 1994, p. 80: I. Nestor, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 115; V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966,

- p. 22; idem, *Cultura Tei*, în Comori, p. 253; V. Vasiliev, A. Seres, în ActamN, IV, 1967, p. 427 și fig. 2/4; C. Schuster, în AnB S.N., III, 1994, p. 172-173; N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie*, BI, 1994, Teil 1, p. 26 (ceramică Tei la Brașov - Valea Răcădăului).
- 3 V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 20-21 și Harta 2; S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București, 1978, p. 47-51, 71-83; C. Schuster și Tr. Pop, în Buletinul Muzeului județean Giurgiu 1/1, 1995, p. 31-45; idem, în Cercetări arheologice în aria nord-tracă, 1, 1995, p. 147-156.
- 4 Informații amabile primite de la colegii bulgari dr. Valka Ilceva și dr. Ștefan Alexandrov.
- 5 Cf. S. Morintz, *op. cit.*, p. 52-55, 79 și fig. 29; V. Leahu, în SCIVA, 29, 1978, I, 6. 57-58 și fig. 10; idem, în CA, IX, 1992, pl. XVI/12-13.
- 6 S. Moritz, *op. cit.*, p. 52-54.
- 7 A.D. Alexandrescu, în Dacia, N.S., XVII, 1973, p. 83.
- 8 S. Moritz, *op. cit.*, p. 54.
- 9 V. Leahu, *Cultura Tei*, în Comori, p. 253.
- 10 C. Schuster, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, 1993, p. 199 Sqq.
- 11 Idem, în AnB, S.N., III, 1994, p. 173-176.
- 12 Amintim așezările de la Berceni, Chitila, Chiajna, Clina, Otopeni, Băneasa, Cățelu Nou, Dealul Piscului, Tei, Văcărești, Bobești, Căldăraru, Călugăreni, Căscioarele, Morteni, Nucet, Ploiești-Nord, Titești, Mironcești (I și II), Mihăilești- Tufa, Adunatii-Copăcenii, Crivina, Mogoșești (II, III și IV), Comana (I și II), Grădiște, Hulubești, Letca Veche, Vlașinu, Tomulești, cf. V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966 p. 17-22; idem, în CA, IX, 1992, pl. VIII, XIV/2; C., Schuster, Tr. Popa, BMJG 1/1, 1995, p. 31 sqq.
- 13 V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 47 sqq; idem, *Cultura Tei*, în Comori, f. 254.
- 14 Idem, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 52.
- 15 C.S. Nicolaescu-Plopșor, Al. Păunescu, I. Pop, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 118; V. Leahu, *op.cit.*, p. 52-53; Al. Păunescu, în SCIVA, 42, 1991, 1-2, p. 5-6, *Descoperirile Tei din peștera Almaș de la Merești, jud. Harghita* (H. Scholler, *Die Stein-und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 75. nr.68; K. Horedt, în Dacia, N.S., 4, 1960, p. 127-128) trebuie puse sub semnul între bării: cf. N. Boroffka, *op. cit.*, p. 56.
- 16 V. Miko, N. Djambazov, *Devetaskata pescera*, Sofia, 1960.
- 17 S. Moritz, *op. cit.*, p. 52.
- 18 V. Leahu, CA, IX, 1992, p. 69.
- 19 S. Moritz, *op.cit.*, p. 52 și fig. 29/5.
- 20 *Ibidem*.
- 21 V. Leahu, *op.cit.*, p. 68, 72.
- 22 D. Leahu, în CA, IX, 1992, p. 111-113.
- 23 V. Leahu, SCIVA, 39, 1988, p. 234
- 24 Idem, CA II, 1965, p. 44, fig. 26; idem, în SCIV, 17, 1966, I, p. 12, fig. 5/2; idem, *Cultura Tei*, București, 1966, p. 162; S. Moritz, *op.cit.*, p. 51.
- 25 V. Leahu, în SCIV, 17, 1966, I, p. 12, fig. 5; S. Moritz, *op.cit.*; N. Boroffka, *op.cit.*, p. 27.
- 26 D. Berciu, în Dacia, N.S., V, 1961, fig. 4/5, 17/3; V. Leahu, în SCIV, 17, 1966, I, p. 16; S. Moritz, *op.cit.*
- 27 S. Moritz, B. Ionescu, în SCIV, 19, 1968, I, p. 103-105; V. Leahu, în SCIV, 20, 1969, I, p. 27; idem, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, III-IV, 1987, p. 49; S. Moritz, *op.cit.*, p. 48.
- 28 Gh. Rădulescu, în Revmuz, III, 1966, p. 265-266; V. Leahu, *op.cit.*
- 29 D. Șerbănescu, *Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1994*, A XXIX-a sesiune națională de rapoarte arheologice. Cluj-Napoca, 11-14 mai 1995, Cluj-Napoca, 1995, p. 17-18.
- 30 V. Leahu, *op. cit.*, p. 50.
- 31 P. Roman, în Acta Arh., XV, 1975, p. 157 cu n.60.
- 32 V. Leahu, în CA, VI, 1983, p. 180.
- 33 Al. Oancea, în Dacia, N.S., XXV, 1981, p. 39 sqq.

- 34 E. Zaharia, în SCIV, 6, 1955, 3-4, p. 504 sq; idern, *Cultura Monteoru*, în Comori, p. 191.
- 35 L. Bârzu, în Dacia, N.S., 33, 1989, p. 39 sqq.
- 36 Z. Székely, în SCIV, 22, 1971, 3, p. 329.
- 37 E. Zaharia, în Thraco-Dacica, 11, 1990, 1-2, p. 37.
- 38 Al. Oancea, în Dacia, N.S., XXV, 1981, p. 41-44; V. Leahu, *op.cit.*, p. 181; C. Schuster, în Culture et civilisation au Bas Danube, X, 1993, p. 200. În privința acestui grup cultural există și alte păreri: A. Florescu, M. Florescu, în Arhiv. mold., 13, 1990, p. 51-52 și n. 6.
- 39 S. Moritz, N. Aghelescu, în SCIV, 21, 1970, 3, p. 373 sqq; S. Moritz, *op.cit.*, p. 121 sqq; V. Leahu, *op.cit.*, p. 181-182.
- 40 Vezi sporirea numărului de obiecte din metal în mediul Tei IV- cf. V. Leahu, în SCIVA, 39, 1988, 3, p. 223 sqq - și Monteoru Ila-IIb - E. Zaharia, *Cultura Monteoru*, în Comori, p. 191. Ulterior, în faza Tei V piesele din bronz devin rare: S. Moritz, *op.cit.*, p. 188.

DIE TEI-KULTUR UND DER SÜDOSTEN SIEBENBÜRGENS (Zusammenfassung)

Die gänzliche Tei-Ware, die in Südostsiebenbürgen entdeckt wurde, gehört der III. Stufe dieser Kultur an. Deshalb muß angenommen werden, daß in diesem Zeitabschnitt von einem Eindringen einiger Tei-Gruppen in das Burzenland die Rede ist. In derselben Zeit wandern aus dem Kernverbreitungsgebiet der Tei-Kultur (hauptsächlich die Welachei) weitere Gruppen über die Donau nach Süden aus.

Diese Bewegung ist dem, was im östlichen Teil des Tei-Verbreitungsraumes geschehen ist, zu verdanken. Die Tei-Gemeinschaft in der Nähe des Mostistea-Tales werden von hier von den aus dem Osten kommenden Coslogeni- und Petrișoru-Racovițeni-Stämme verdrängt. Nicht nur des Tei-Gebiet wurden den Umwälzungen ausgesetzt sondern auch jenes der Monteoru-Kultur.

In dem materiellen und geistigem Leben der Tei-Gemeinschaften finden einige wichtige Veränderungen statt.

